

Kohdistuuko alkoholipolitiikka yksilöön vai kulttuuriin?

Alkoholikysymyksen on jo pitkään ymmärretty heijastelevan yhteiskunnallisia ristiriitoja. Vaikka nykyisessä alkoholipolitiikassa korostetaankin aktiivisten kontrollitoimien sijasta hintapolitiikkaa, joka tähtää kokonaiskulutuksen kurissa pitämiseen, kohteena ovat kuitenkin yksilöt. Juomisesta aiheutuvat haitat pyritään tätä kautta minimoimaan. Lisäksi varotaan loukkaamasta alkoholasioissa herkkää kansalaismielipidettä. Myös nykyisessä matalan profiilin alkoholipolitiikassa juomisen heijastelemia yhteiskunnallisia ristiriitoja pidetään siis onnistuneen politiikan reunaehtoina.

Entä jos alkoholipolitiikan ensisijaisena kohteena pidettäisiin yhteisöjä eikä yksilöitä? Pyrittäisiin muokautumaan ja vaikuttamaan niihin kulttuurisiin ja ideologisiin jäsennyksiin, joiden ilmausta eri ryhmien ja kerrostumien juominen on. Väitän, että juuri tällaisten yhteisöllisten tulkintojen ja merkitysten kautta alkoholipolitiikka joka tapauksessa vaikuttaa.

Tarkoitin sitä, että esimerkiksi oluen hinnankorotus pienentää kokonaiskulutusta vain, jos laajat ihmisjoukot katsovat, ettei saunaolut enää ole hintansa arvoinen. Tämä taas liittyy ihmisten muihin elämänarvoihin ja niiden muutoksiin.

Juominen on nähdäkseni yhteisöllistä kahdellakin tasolla, kulttuurisella ja ideologisella.

Yhteisölliset merkitykset

Ideologisella tasolla tarkoitan sitä, miten alkoholipolitiikan ja alkoholipoliittisen mielipideilmaston vaihtelut heijastelevat yhteiskunnallisen tilanteen ja aatteellis-poliittisten virtausten muutoksia. *Kulttuurisella* tasolla viitataan siihen, miten suomalaisen (myös raittiin) suhde alkoholiin heijastaa ja jäsentää hänen elämäntapansa ja -tyylinsä kokonaisuutta ja sen muutoksia.

Ideologisella tasolla alkoholipoliittinen mielipideilmasto oli merkittävä voimakemus esimerkiksi vuosisadan alussa, kun työväestö epäpoliittisena pidetyn raittiusaatteen suojissa varttui poliittiseksi

voimaksi (I. Sulkunen 1981). Samoin oli laita 1960-luvulla, kun ”valkoisen Suomen” henkinen perinne murentui ja heijastui alkoholipoliittisen mielipideilmaston liberalisoitumisena. Alkoholilainsäädännön höllentämisen katsottiin vähentävän kansalaisten eriarvoisuutta (Mäkelä 1977). Sotien aikana ja vähän sen jälkeen syntynyt ”märkä sukupolvi” tosiaankin luopui lähes yksituumaisesti raittiudesta (P. Sulkunen 1979).

Kulttuurisella tasolla alkoholikysymyksen historiaa ei voida puuttuvan tutkimuksen vuoksi luodata kovin kauas menneisyyteen. Voidaan kyllä pohtia, löytyisikö työväenliikkeen — muista Euroopan maista poiketen — omaksumalle kieltolakivaatimukselle muita kuin edellä mainittu ”organisaatio-taktinen” selitys. Uskoisin nimittäin, että kokonaisvaltaisena moraalisenä ja poliittisena maailmankatsomuksena vuosisadanvaihteen työväenaate, paitsi yhdisti työläisiä, myös kehitti ja tuki korkeampaa, palkkatyöläisen perhe-elämälle paremmin luontuvaa perhemoraalia. Kun myös miehet hyväksyivät erityisesti vaimojen sydäntä lähellä olevan raittiusaatteen omakohtaiseksi eettiseksi vakaumukseksi (ks. esim. Talvi 1979, 298), työväenaate oli omiaan lähentämään myös eri sukupuolia toisiinsa ja siten tukemaan modernia ydinperhettä. Tämä vuosisata onkin ollut ydinperheen vahvistumisen historiaa.

Esimerkiksi suomalaisten elokuvien juomakoh- tausten perusteella (ks. Falk & Sulkunen 1980) näyttää siltä, että juominen on jo pitkään heijastellut miehen ja naisen välisiä suhteita ja perherakennetta. Talonpoikaisen yhteiskunnan miesten itsevaltaisista humalan retkistä on vähä vähältä siirrytty huonoa omaatuntoa potevien aviomiesten uhmaisen humalan kautta sekaseurueiden iloittelevampaan juomiseen. Kun ydinperhe on vahvistunut ja sukupuolten maailmat ovat lähentyneet, juomisesta on yhä enemmän tullut myös naisten — kontrolloivien tai juhlivien — asia. Perhe-elämän yhteiskunnalliset ehdot ovat muuttaneet kulttuurisia muotoja ja sitä kautta myös juomisen merkityksiä.

Monien muihin länsimaihin verrattuna myöhäisten ja nopeasti toteutuneiden rakennemuutosten vuoksi miehen ”ulkotöihin” ja naisen ”sisätöihin” perustuva ydinperheen malli ehti tuskin erottautua edeltäjästään, suurperheestä miesten ja naisten töi-

hin jakautuvana ”kotitaloutena”, kun tämä ydinperheen malli jo ajautui ristiriitaan muuttuneiden elin- ehtojen kanssa.

Vaurauden lisääntyminen ja sosiaalipoliittiset toimenpiteet ovat kyllä pehmentäneet nopean kulttuurisen muutoksen tuomia ristiriitoja, mutta samalla yhteiskunnan kehitys on hidastanut sukupuolten välisten suhteiden muutosta. Kotityön taakka, jota muuten olisi naisten töihinmenon vuoksi pitänyt jakaa myös miesten harteille, on keventynyt kunnallisen lastenhoidon ja kotitalouskoneiden yleistymisen ansiosta. Michillä on kotona edelleen joutilasta aikaa, vaikka vaimoilla on liiankin paljon töitä. Tästä johtuvaa turhautuneisuuden tunnetta ja huonoa omaatuntoa mies lievittää keskittymällä tv:n katseluun ja videovihteeseen. Vastaavasti vaimo, jonka identiteetille kaunis koti on tärkeä, saa kulutustavaroista sekä esteettistä nautintoa että helpotusta työtaakkaansa. Samalla mies voi säilyttää identiteettinsä turhaa koristelua vieroksuvana työläisenä delegoimalla kodin kunnossapidon vaimolleen. Ravintolaan meno on yksi tapa täyttää tyhjä aika. Se viehättää erityisesti miehiä, jotka katsovat juomisen ilmaisevan protestia kerskakulutusta vastaan (Alasuutari & Siltari 1983). Se jos mikä kuitenkin lukkiuttaa perhetilanteen (Kortteinen 1983).

Vanhaa perheseiteemiä ”paikkaavat” selviytymisstrategiat ovat kuitenkin viime vuosina käyneet tehottomiksi. Ensinnäkin kulutuskasvun taloudelliset edellytykset ovat 70-luvun loppupuolella vähitellen ehtyneet, minkä vuoksi perheitä koossa pitävistä kulutusprojekteista on täytynyt tinkiä. Tämä on osaltaan heikentänyt keskikerrostumien muutenkin heikkoa kulttuurista identiteettiä.

Suuri osa henkistä palkkatyötä tekevistä suomalaisista on nimittäin ensimmäisen polven ”keskiluokkaa”. Tämän kulttuuriselta identiteetiltään epävarman työväestön osan voimakas kasvu johtuu siitä, että perinteinen ruumiillinen työ on entistä enemmän korvautumassa automaation mukanaan tuomalla henkisen työn luonteisella valvontatyöllä. Samalla ruumiillisen voiman ja käsien taidon arvostukseen perustunut työkuulttuuri on joutumassa kriisiin (ks. Haug 1982). Tähän asti henkisen työn luonteista palkkatyötä tehnyt kerrostuma on enemmän tai vähemmän yhtenäisesti ratkaissut tämän piilevän identiteettikriisin samastumalla perinteiseen henkistä työtä tekevään keskiluokkaan. Nyt, taloudellisen kasvun pysähtyttyä, tällainen kulttuurinen ratkaisu on käynyt epätydyttäväksi.

Kulttuurinen pirstoutuminen

Yhteistä näille orastaville kehityslinjoille on se, että erilaiset erot ja jännitteet sukupuolten, yhteis-

kuntaluokkien, kerrostumien ja elämäntyylien välillä pirstovat ihmisiä toisiaan kohtaan epäluuloisiin ja vihamielisiin ryhmiin. Molemmipuolisten leimautumisten seurauksena eri ryhmien välille nousee moraalivalleja, jotka estävät tyytymättömyyden kanavoitumisen yhteiseksi ja yhteiskunnalliseksi toiminnaksi. Sen sijaan jännitteet purkautuvat yksityiselämän ja perheen sisäisinä kriiseinä. Alkoholilla on tässä kehityksessä jälleen kahtalainen, ideologinen ja kulttuurinen, rooli. Toisaalta yhteiskunta on vaarassa jakaantua ”kunnollisiin” työssä käyviin sekä juupoiksi leimattuihin työttömiin ja muihin tuottamattomiin kansalaisiin. Toisaalta alkoholia julkisesti käyttävien leimaaminen vain entisestäään vahvistaa alkoholin merkitystä kulutusideologian vastaisuutta ilmaisevana protestina. Osa leimatuista, yhteiskunnan huono-onnista tai avioliitossaan epäonnistuneista voi tosiaan identifioitua juupoiksi ja kehittää alkoholista henkilökohtaisen ongelman.

Epätoivoisen syntipukkin etsimisen ohella ihmiset ovat kuitenkin myös etsimässä uudenlaisia malleja elämälleen, erityisesti sukupuolten väliselle suhteelle ja työnjaolle. Puhutaan pehmeistä arvoista ja pehmoisista. Varsinkin naiset ovat heränneet vaatimaan muutoksia asemaansa. Liikehdintä on puolin ja toisin herättänyt jossain määrin pelkoa ja katkeruutta, mutta perherakenteet ovat myös muuttumassa. Sitä osoittaa esimerkiksi se, että miehet yhä enemmän osallistuvat perinteisiin naisten töihin kodeissa (Haavio-Mannila 1984, 196).

Kehityslinjat eri suuntiin ovat pitkälti avoimia ja vasta orastavia. Suomalaista elämänmuotoa kokonaisuutena leimaavat perinteet ovat hajoamassa ja ennestäänkin heiveröisesti eriytyneet luokkakulttuurit sekoittumassa; vallitsee eräänlainen ”kulttuuristen merkitysrakenteiden entropia” (ks. P. Sulku- nen 1983). Tämä ilmenee myös juomatapojen kehityksessä. Muun muassa perinteinen rahvaan juomatapa on levinnyt myös ylempiin yhteiskuntaluokkiin (ks. Paakkanen 1982), kun taas työväestö on omaksunut perjantaipullonsa rinnalle myös keskiluokkaisen arkijuomisen. Selkeää kehityslinjaa on vaikea nähdä, vaikka suomalainen humala ilmeisesti onkin kesyyntymässä (Virtanen 1982).

Olutpolitiikka ja uusmoralismi

Tällaisessa tilanteessa alkoholipolitiikka ei nähdäkseen missään nimessä saisi edesauttaa uusmoralismia esimerkiksi siten, että köyhimmän kansanosan suosimien keskiolutbaarien ”tasoa” alettaisiin siivota myyntilupia peruuttamalla. Paikallisella tasolla keskiolutbaari näyttää useinkin sosiaalisten ongelmien syynä ja tyyssijana, mutta ongelmia ei kuitenkaan ratkaista yhteen väestöryhmään kohdis-

tuvalla kieltolailla. Rakentavampaa olisikin pyrkiä puhdistamaan keskioluen mainetta miedoimpana ja siten "eurooppalaisen" juomiseen soveliaimpana alkoholijuomana.

Yksi keino olisi A-oluen ja keskioluen hintasuhteen muutoksella pyrkiä siihen, että keskioluesta tulisi myös ravintoloissa myydyin olutlaatu. Samalla keskiolutbaarien ja ravintoloiden sosiaalinen "tasoero" lievenisi, jolloin baarien maine paranisi. Joihinkin vanhoihin ja kaikkiin perustettaviin baareihin ja ravintoloihin voitaisiin keskioluen rinnalle myöntää viinien anniskeluoikeudet. Siten baarit tyydyttäisivät paremmin myös keskiolutta vieroksuvia henkisen työn tekijöitä, "keskiluokkaa".

Alkoholipoliittisen päätöksentekovallan siirtäminen entistä enemmän kuntatasolle on nykyisessä tilanteessa tarkkaan harkittava toimenpide. Se kyllä ilmentää tavoitetta "tukea ja kehittää kansalaisten omia pyrkimyksiä hallita alkoholin käyttöä" (Koski 1983, 246), mutta nimenomaan alkoholikysymyksissä voi äänekäs, "korkeaa moraalialia" puolustava vähemmistö sanella hiljaisen enemmistön vastaisen päätöksen. Vaikka alkoholipoliittiset asenteet ovat uusimman kyselyn mukaan jälleen lientymässä (Salomaa 1984), ei kunnallispolitiikka perustu gallupdemokratiaan. Erityisen tyypillistä moraalillemme on, että suomalaiset ovat huolissaan muiden alkoholin käytöstä mutta eivät omastaan.

Esimerkki kunnallisen tason alkoholipoliitiikan ongelmallisuudesta on Ähtärin tapaus. Siellähän paikallisen elinkeinoelämän, "kunnallisen kilpailukyvyyn", turvaamiseksi puhdistettiin kylän raitti paikallisista juupoista panemalla heidät mustalle listalle. Ruokakaupatkin noudattivat Alkon myyntikieltolistaa, koska pelkäsivät keskioluen myynnin muussa tapauksessa loppuvan kunnan alueelta.

Nimenomaan keskiolut, niin vähittäis- kuin anniskelumyynninkin osalta, on joissakin kunnissa herättänyt moraalista närkästystä. Koska sitä juovat varsinkin alimmat sosiaaliryhmät, joiden keskuudessa yhteiskuntakehityksen aiheuttamat sosiaaliset ongelmat näkyvät herkimmin, näyttää paikallisella tasolla helposti siltä, että juuri keskioluen saatavuuteen vaikuttamalla nuo ongelmat voitaisiin poistaa. Näin ei varmaankaan ole, koska perimmäiset syyt ovat syvemmällä.

Toisaalta keskioluen palauttamista alkoholiliikeseen on perusteltu sillä, että ruokakaupasta saatavissa olevana alkoholijuomana juuri se on omiaan lisäämään "turhaa" alkoholin kulutusta rehellisen suomalaisten, humalakeskeisten juomiskertojen välissä (Virtanen 1982). Nähdäkseni tämäkään perustelu ei ole vakuuttava. Suomalaisen juomatavan "kesyntyminen" merkitsee nimittäin juuri sitä, että arkisempi, satunnainen tapajuominen lisääntyy.

Moraalivalli viinan ympärillä alentuu, jolloin juominen ei ole enää niin voimallinen kulttuurinen ja ideologinen protesti. Siten alkoholi ei enää ole niin vakava sosiaalinen ongelma. Haittapuoli tässä kehityksessä on se, että lisääntyvästä kokonaiskulutuksesta tulee enemmän tai vähemmän vakava kansanterveydellinen aikapommi. Kaikkea hyvää ei kuitenkaan voi saada yhtä aikaa. Joka tapauksessa meillä on pitkä matka esimerkiksi Ranskan maksakirroosilukuihin.

Jos siis alkoholipoliitiikan perustaksi otetaan alkoholin käytöstä *yksilöille* aiheutuvien haittojen minimointi, päädytään toimenpiteisiin, joilla kiristetään ongelmallisimmaksi koetun väestöosanan juomisen kontrollointia (sosiaaliset haitat), tai sitten toimenpiteisiin, joilla pyritään alentamaan kokonaiskulutusta (terveydelliset haitat). Molemmat toimintalinjat kuitenkin ylläpitävät, elleivät suorastaan kärjistä, suomalaista alkoholimoraalia, jossa viina ilmaisee jyrkkää rajaa kunniallisen selvän maailman ja kunniaattoman humalan välillä. Raja kulkee ensisijaisesti jokaisen suomalaisen sisässä: pystyäkseen olemaan niin kunnollinen, järkevä ja sulkeutunut hänen pitää välillä heittäytyä kunnottomaksi, ottaa kunnan känni. Sen jälkeen seuraa moraalinen krapula ja kunnollisen kilvoittelun kausi. Mutta raja siirtyy helposti ihmisryhmien väliin, keinoksi leimata "kunnottomia". Ongelmalliseksi koetun ihmisryhmän kontrolloiminen, "kuivaaminen", ylläpitää humalan merkitystä uhman ja protestin ilmauksena. Kokonaiskulutuksen kasvun kurissa pitäminen pitää huolen siitä, että arkisempi seurajuominen ei voikaan koskaan syrjäyttää suomalaisen juomisen poikkeusluonnetta. Suomalaisilla ei ole *varaa* suhtautua juomiseen kiihkottomasti.

Lopuksi

Alkoholi on kyllä Suomessa perinteisesti ymmärretty yhteiskunnalliseksi kysymykseksi, mutta alkoholipoliitiikan kohteena on kuitenkin pidetty erillisiä yksilöitä. Yksilöille alkoholin käytöstä aiheutuvia haittoja on mm. viime vuosina pyritty minimoimaan hintapolitiikan avulla. Alkoholipoliittisen mielipideilmaston reagointia alkoholipoliittisiin toimenpiteisiin on pidetty politiikan reunaehtoina.

Asetelma tulisikin kääntää ylösalaisin. Alkoholipoliitiikan todelliseksi kohteeksi tulisi ymmärtää alkoholipoliittinen mielipideilmasto ja laajemmin koko kulttuuri. Silloinkin, kun alkoholipoliittisilla toimilla tähdätään joidenkin yksilöiden alkoholin käytön säätelyyn, näiden toimenpiteiden lopullinen vaikutus on mutkikkaan ja osin ennalta arvaamattoman prosessin lopputulos ja kohdistuu koko kulttuuriin.

Politiikalla pitäisikin tietoisesti pyrkiä vaikuttamaan niihin ideologisiin ja kulttuurisiin artikulaatioihin, joiden nojalla juominen saa eri luokkien ja kulttuuristen ryhmien keskuudessa merkityksensä. Alkoholipolitiikka on siis osa laajasti ymmärrettyä kulttuuripolitiikkaa, yhteiskunnallisia toimenpiteitä, joihin mukautuessaan ihmiset muuttavat ajatusta ja elämäntapojaan. Tästä näkökulmasta perusteltu alkoholipolitiikka olisi myös alkoholihaittojen minimoimisen kannalta oikeaan osuvinta.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti & Siltari, Jorma: Miehisen vapauden valtakunta. Tutkimus lähiöravintolan tikkakulttuurista. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja B 37. Tampere 1983

Falk, Pasi & Sulkunen, Pekka: Suomalainen humala valkokankaalla — suomalaisen miehen myyttinen fantasia. *Sosiologia* 17 (1980): 4, 257—270

Haavio-Mannila, Elina: Sosiaalipolitiikan vaikutus sukupuolten asemaan. Julkaisussa: *Mies — nainen — ihminen*. Helsinki 1984, s. 183—198

Haug, Wolfgang Fritz: Automaatio ja työkuulttuuri. *Tiede & edistys* 1982:1

Kortteinen, Matti: Turhapuro-syndrooma. *Alkoholipolitiikka* 48 (1983): 2, 60—67

Koski, Heikki: Alkoholipolitiikan perusteet 1980-luvulla. *Alkoholipolitiikka* 48 (1983): 5, 244—248

Mäkelä, Klaus: Alkoholipoliittisen mielipideilmaston vaihtelut Suomessa 1960- ja 70-luvulla. Teoksessa: Sipilä, Jorma (toim.): *Sosiaalipolitiikka 1977*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja 2, 1977, s. 35—82

Paakkanen, Pirjo: Alkoholit suomalaisessa kaunokirjallisuudessa vuosina 1911—1912 ja 1972. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusluento 164. Helsinki 1982

Salomaa, Jukka: Alkoholipoliittiset asenteet lientyneet. *Alkoholipolitiikka* 49 (1984): 2, 108—110

Sulkunen, Irma: Why did the Finnish working class come to support prohibition? Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies 151. Helsinki 1981

Sulkunen, Pekka: Abstainers in Finland 1946—1976. A study in social and cultural transition. Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies 133. Helsinki 1979

Sulkunen, Pekka: Alkoholit ja suomalainen elämänmuoto. *Alkoholipolitiikka* 48 (1983): 6, 319—324

Talvi, Veikko: Pohjois-Kymenlaakson teollistuminen. Kouvola 1979

Virtanen, Matti: Änkyrä, tuiske, huppeli. Muuttuva suomalainen humala. Juva 1982.

Pertti Alasuutari

Ravintolat yksilöllisten ja yhteiskunnallisten tarpeiden tyydyttäjinä nyt ja tulevaisuudessa

”Hyvän bisneksen tekijät ovat edelläkävijöitä. Heillä on kyky ennustaa: nähdä nykyisyydessä ne asiat, jotka vaikuttavat tulevaisuuteen. He pyrkivät ajoissa sopeuttamaan toimintansa ympäristön muutosmerkkien pohjalta.” Näin totesi Martti Hagman Hotelli- ja Ravitsemisalalan Yrittäjäläiiton ravintolapäivillä ravintola-alan tulevasta kehityksestä.

Ne muutokset, jotka ympäristössä tapahtuvat ja joihin ravintolaelinkeino on joutunut sopeutumaan, ovat mitä suurimmassa määrin yhteiskunnallisia. Ravintola on palvelulaitoksena joustava — pienellä remontilla ja/tai omistajanvaihdoksella ravintola voi muuttaa ilmettään täysin ja suunnata palvelujaan eri käyttäjäryhmille ja mukautua siten ympäristön muutoksiin.

Markkinointi on pitkälti kykyä olla vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Yksilön ja yhteiskunnan muutokset vaikuttavat ravintoloiden toimintaan, ja eräät ravintolaketjut ovat markkinoinnissaan onnistuneet käyttämään hyväkseen nykyihmisen muuttuneita tarpeita. Kun ravintolat 1970-luvulla pyrkivät tyydyttämään maaltamuuttajien ja sodan jälkeisten suurten ikäluokkien tarpeita, on ravintolatoiminta viime vuosina kilpailun kovennuttua keskittynyt entistä enemmän pienempien, jonkin yhteiskunnallisen kriteerin perusteella yhdenmukaisten, asiakasryhmien tarpeiden tyydyttämiseen. Toiminta-ajatuksen muutokset tapahtuvat asiakkaan ehdoilla.

Pyrim selvittämään ravintolatyypeittäin, minkälaisia muutoksia yksilön ja yhteiskunnan tarpeissa on odotettavissa ja miten ne mahdollisesti vaikuttavat ravintolaelinkeinoon.

Hotellit

Hotellien ravintolatyypit koki 1970-luvulla voimakkaan investointikauden, joka nyt on sekä Alkon että rahoittajien toimenpitein hillintynyt, ja investoinnit on pyritty ohjaamaan vain paikkakunnille, joissa on majoitustilojen tarvetta.

Ympäriöivän yhteiskunnan muutokset ovat vaikuttaneet hotelleihin siten, että edustusasiakkaat ovat sekoittuneet muun yleisön joukkoon. Ravintolaelinkeino valitteleekin pitkien ja ehkä märkienkin lounaiden vähenemistä. Liikemiehet puolestaan valittelevat, että nykyajan liike-elämä on sen verran kovaa, että rokulipäiviä ei voi ottaa.

Kokous- ja koulutustoiminta siirtyi lamavuosina